

SLU Centrum för naturvägledning, CNV

NV-07667-19 CNV omvärldsbevakning rapport 2:2020

Viruspandemi, besökarströmmar och digital natur- och kulturvägledning

Bakgrund

2017 fick SLU Centrum för naturvägledning i uppdrag av Naturvårdsverket att belysa hur digital teknik kan användas för tillgängliggörande av skyddad natur genom naturvägledningsinsatser¹. Uppdraget mynnade ut i en rapport med en översikt över tekniska lösningar, goda exempel samt rekommendationer gällande digital naturvägledningsproduktion.

Trots att individuella tekniklösningar förändras och utvecklas snabbt, är rekommendationernas utgångspunkt i naturvägledningsplanerande synsätt fortfarande lika relevanta.

Samtidigt har år 2020 inneburit ett läge där det har varit svårare att förutse och planera natur- och kulturvägledningsinsatser. Viruspandemin COVID-19 har på mycket kort tid drabbat hela samhället på ett sätt som få har kunnat föreställa sig. Den digitala teknikens möjligheter och utmaningar har också prövats på nya sätt^{2,3}.

I januari 2020 klassade världshälsoorganisationen WHO ett nytt luftvägsvirus, COVID-19, som ett internationellt hot mot människors hälsa⁴. I slutet av februari ökade smittspridning i Sverige⁵. Den 11 mars 2020 deklarerade WHO globalt pandemi-läge, på grund av COVID-19⁶.

Pandemin uppstod vid en tidpunkt då många besöksmål haft verksamhetsuppehåll efter julsäsongen och stod startklara att öppna dörarna för besökare igen.

På grund av begränsningar gällande resor och folksamlingar, liksom helt stängda gränser mot utlandet, placerades Sverige i ett längre undantagsläge. På kort tid stod det klart att den normala öppningssäsongen inte skulle kunna fullföljas som planerat, vilket dessutom skapade osäkerhet inför den för besöksnäringen viktiga sommar- och semestersäsongen.

Bland researrangörer, hotell, restauranger och rekreation, föll omsättnings- och kundvolymerna hastigt på kort tid, med uppsägningar och utebliven anställning av säsongspersonal som direkt följde⁷. I storstäderna rasade den samlade hotellbeläggningen under året med över 70 %⁸.

Effekterna var kännbara även utanför städerna, särskilt för naturturismföretag, som ofta är småföretagare och helt beroende av deltagare i sin näringsverksamhet⁹.

Under året förlorade STF över 50 miljoner i tappade intäkter från sina anläggningar¹⁰.

Förbud mot allmänna sammankomster på grund av smittbegränsning innebar 2020 att landets större museer, besöksmål, scen- och kulturinstitutioner ställde in mycket av sin ordinarie publika verksamhet, eller till och med stängdes helt^{11,12}. Även friluft-, idrotts- och föreningsverksamhet har under året som gått tvingats ställa in evenemang och program, på grund av de nya samhällsrestriktionerna.

Omställning, friluftskampanjer och digitalt öppethållande

Nyckelordet inom besöks- och kultursektorn under året kom att bli "omställning". Ett praktiskt fokus på alternativa, innovativa lösningar. För att möta såväl pandemins begränsningar, liksom hemmavarande invånares behov av virussäkrad rekreation och upplevelsebaserad fritid.

Friluftsförbundet startade kampanjen "Ett äventyr extra", med inspiration till socialt distanserade friluftaktiviteter liksom uppmärksammande av allemansrätten för nya besöksgrupper ute i naturen¹³.

Med satsningen "Svemesterbyrån" skapade STF en sommarkampanj för att marknadsföra inhemsk turism¹⁴. "Stora Turismpriiset 2020" delades ut till samtliga nominerade aktörer inom natur- och kulturturism, med särskilda omnämmanden för nyskapande lösningar för att förlänga besök genom samverkan¹⁵.

Centrala och kommunala museer samt konst- och scenverksamheter växlade på kort tid om under våren till att börja erbjuda guidade visningar, föredrag, skolworkshops, konserter, och performance via Internet och sociala medier, genom live-sändningar och film, som alternativ till fysiska besök¹⁶.

Naturum - nya besöksgrupper och ökad utomhusverksamhet

Även naturvägledningen har påverkats av viruspandemin. Vid landets naturum har effekterna varit tydliga på flera sätt under året, enligt en telefonundersökning utförd av CNV¹⁷.

Vid rundringningen ställdes tre frågor:

1. Hur har er verksamhet påverkats av pandemin? Och på vilket sätt har ni anpassat verksamheten?
2. Har ni arbetat med digitala verktyg?
3. Vilka erfarenheter tar ni med er i den framtida verksamheten?

Majoriteten av naturum ställde om sitt utbud, istället för att ställa in. På flera platser har besöks säsongen varit mer intensiv jämfört med andra år.

Vid något mindre än hälften av de 27 intervjuade platserna stängdes inomhusutställningar och anläggningar helt, med ett fåtal som periodvis öppnade för små kontrollerade grupper av besökare, vid lättade sociala restriktioner.

De flesta naturum har under året främst valt att fokusera på olika former av utomhusaktiviteter: guidade visningar och turer för små besöksgrupper med social distansering, produktion av självguidande material som distribuerades till besökare, utomhusutställningar samt familjeprogram utomhus, i anslutning till naturum eller vid valda populära miljöer i naturen. Spontana och enkla inslag, som naturbingo och mini-visningar, uppskattades mycket av besökare.

Drygt hälften uppger att besökarantal har varit högre eller till och med mycket högre än tidigare år. En dryg tredjedel upplevde en ökad del lokala besökare, fler förstagsbesökare samt fler naturovana personer i naturmiljöerna. Och motsvarande, en tydlig frånvaro av internationella besökare, skolgruppsbesök samt äldre besökare.

Enstaka naturum lyfter i intervjun fram att verksamheten hölls öppen, men att annonsering tonades ner för att inte aktivt uppmuntra till besöksströmmar och risk för trängsel. Endast ett fåtal naturum rapporterade mindre besökarantal än vanligt.

På flera platser märktes även negativ påverkan på närmiljön, i form av ökad nedskräpning vid naturum och längs stigar, ökad biltrafik samt parkeringsträngsel. Enstaka laddade situationer uppstod i samband med brist på parkeringsplatser, där naturumpersonal fick dirigera bilar snarare än att möta besökare i naturen och till och med i ett fall behövde begära in vaktbolag för att hantera läget.

Andra miljöstörningar utgjordes av sällskap som stannade kvar i naturen kvällstid och spelade musik. Två naturum nämner problem med ovana besökare som tog onödiga risker i vissa naturmiljöer.

Film- och live-baserad digital naturvägledning

Mer än hälften av landets naturum angav att digitala medier användes aktivt eller till och med målmedvetet, som en del av det nya besöksläget på grund av pandemin.

De flesta utnyttjade sociala mediekkanaler för att berätta om verksamheten, annonsera aktiviteter samt för att uppdatera dagliga programpunkter och aktuell besöksinformation.

Många utvecklade nya kommunikationsverktyg och digitala aktiviteter för att engagera deltagare mer interaktivt: livesändningar via Internet och sociala medier, visningar, fågelskola, naturvägledningsfilmer, webbkameror i fågelholkar, digital adventspromenad med mera. Några digitaliserade även självguidande material för besökarna. På någon plats utnyttjades sociala medier för att ge besökare möjlighet att ställa frågor innan filmad presentation.

En dryg tredjedel uppgav att särskilda digitala initiativ inte kunnat göras på grund av tids-, personal- eller resursbrist. Andra problem med digital kommunikation handlade om tekniska problem samt oklarheter om personskyddsregler vid filmning/live-sändning på nätet. Ett par av de naturum som ej kunde genomföra digitala aktiviteter planerar satsning under kommande år.

Analys och kommentar

Viruspandemin 2020 har inneburit stora avbrott och verksamhetsförändringar inom den breda besöksmålssektorn. Restriktioner mot resor, gränser för allmänna sammankomster samt social isolering för invånare i hälsoriskgrupper och över 70 år¹⁸, har minskat möjligheter att erbjuda publiknära verksamhet inom många områden.

Viruskrisen har dessutom visat hur olika verksamheter är beroende av varandra. Utan fungerande besöksservice och tillgänglighet är det svårare att möjliggöra människors upptäckter i natur- och kulturmiljön och tvärtom¹⁹.

Men de plötsliga omställningarna i samhället har samtidigt genererat nya brukar- och besökarvanor, liksom nya arbetssätt och nytänkande. Digital informations- och kommunikationsteknik har gett möjlighet att hålla stora delar av samhällsservicen igång. Tekniken har underlättat arbete, studier och möten på distans. Det har varit ett år präglad av konkret lärande för många, som blir värdefull kunskap för fortsatt verksamhetsutveckling, inte minst under en ännu pågående pandemi.

För denna rapport är det intressant att kort jämföra två närliggande områden, natur- och kulturvägledning respektive musei- och kulturarvssektorn, när det gäller besökarkommunikation och nya digitala kanaler under pandemin.

Sveriges museer, centralmuseer och främst de större kommunala museerna, växlade tidigt under året över till digital kommunikation med besökarna²⁰. Insatserna var experimentella och fokus låg på att visa sin tillgänglighet. En form av "digitalt öppethållande", när möjligheterna hindrades fysiskt att levandegöra samlingar och visa utställningar²¹.

Personal, till exempel pedagoger, intendent, tekniker, som tidigare inte hade specifika kunskaper om filmproduktion, sociala medier och digitala verktyg, samarbetade och provade sig fram efterhand. Stängningen av museerna innebar möjligheter att testa lösningar, men när sedan verksamheter började öppna igen under sommaren, återgick många till ordinarie arbeten²².

Medan få museer flyttade verksamheten utomhus (utan främst ersatte möten med besökare med digitala sändningar via nätet), upplevde naturum den ökning av utomhusvistelser som blev den allmänna följderna av pandemirestriktioner²³, i form av höga eller till och med mycket höjda besökssiffror. (Ökade besök märktes i viss mån även för friluftsmuseer och hembygds museer utanför städerna²⁴.)

Också vid naturum prövades digitala realtidskommunikation via film och sociala medier. Flera naturum har genom åren redan hunnit bygga upp rutiner för att hantera till exempel sociala medier, för att ge löpande besöksinformation enligt årstid, att med bild och film skildra naturens ständiga växlingar och så vidare.

Huvuddelen av mötet med naturumbesökare skedde dock utomhus, genom att personal flyttade aktiviteter och material utomhus liksom skapade rutiner för att hantera säkra visningar för deltagare. Intervjuundersökningen visar även att samtal som uppstod utomhus var positiva och gav även personalen möjlighet att på ett naturligt sätt få både frågor och feedback från besökare.

I båda fall tycks nya målgrupper blivit en delvis oplanerad effekt av omställningarna. För offentliga museers del via i första hand nätet och sociala medier. För naturvägledningsverksamhet också digitalt, men i första hand genom nya grupper som sökt sig till utomhusupplevelser. Med tanke på mängden digitala naturvägledningsinslag som genomförts som hastiga lösningar under året, är frågan om dessa insatser även kommer leda till en ökad efterfrågan på liknande mer välplanerade insatser, digitala som analoga?

Det har dock av olika skäl inte funnits möjlighet att dokumentera den oplanerade publikutvecklingen. Få har haft fokus eller tid att ta fram utvärderingar av de nya besökarströmmarna²⁵. Det skulle inför kommande insatser ha varit intressant att undersöka: hur används de nya digitala utbudet, av vilka? Vilka frågor ställer användare, vilka är förväntningarna och skapas möjligheter till delaktighet och utbyte eller är det främst frågan om ensidig marknadsföring?²⁶

Det har också visat sig att intresset för digitalt utbud inom kulturområdet har börjat avta, efter en första nyfikenhetsfas under våren²⁷. Antal digitala deltagare minskar, användarna kräver bättre kvalitet än enkel mobilfilm och söker mer engagerande tilltal än endast tittande. För att skapa detta krävs produktionsresurser samt ökad kompetens. Samtidigt har det varit svårt att kunna ta betalt för nätbaserat innehåll. Många användare har vana att ta del av nätinnehåll kostnadsfritt och är tveksamma till betalning^{28,29}.

Hur denna tendens eventuellt kan påverka intresse för digital natur- och kulturvägledning är osäkert. En mättnad inför digital skärmbaserad kommunikation, som kanske många av oss i år har upplevt både i arbete, studier, i umgänge och på fritiden, kan gå hand i hand med en önskan att uppleva verkliga möten, med människor, natur och kultur. Aktuell turismforskning ser samband mellan en önskan efter förmedlade utomhusbaserade upplevelser, natur samt mindre teknikberoende livsstil³⁰.

Det finns dessutom erfarenheter att hämta från det digitala förmedlingsområdet, det vill säga museer och kulturarv, även internationellt³¹. Under de senaste åren har nyare digitala lösningar inte utvecklats i lika snabb takt som tidigare, utan utgör en fortsättning av etablerade lösningar. Främst inom mobil- och spelområdet, med VR- och AR-tillämpningar. Vad som har hamnat mera i fokus är innehållsproduktion liksom hanterings- och resursfrågor.

Den ökade närturismen och utflykter i lokala natur- och kulturmiljöer är mycket positiv. Här finns alltså en utmaning att behålla de nya grupper som har sökt sig ut, liksom nya digitala målgrupper och dokumentera och föra goda erfarenheter av digitala experiment vidare. Det kollegiala lärandet är värdefullt och en viktig del av att lära sig nya digitala verktyg. Men det behöver kompletteras med fokuserad kompetensutveckling för att skapa hållbara insatser.

Ökningen av besökare i skog- och naturmiljöer måste också kunna hanteras för att minska risker och slitage på naturmiljön, vilket även inkluderar leder, spångar och liknande. Det handlar därför också om att utveckla kunskaper i värdskap, bemötande och säkerhet.

I telefonundersökningen efterlyste några naturum behov av att organisera utomhusbesök på bättre sätt, samt att få möjligheter att anlita naturvårdsvakter. Ett par pekade dessutom på behovet av fungerande kösystem liksom bättre hantering av avfall, toaletter och liknande. Några önskade stöd och anpassning av riktlinjer från Naturvårdsverket, efter erfarenheterna från pandemin.

/SLU Centrum för naturvägledning december 2020

Texten är skriven av Paul Henningsson, musedia

Telefonintervju utfördes av Åse Ahlstrand

Hänvisningar:

1. "Digital teknik för naturinformation och naturvägledning – översikt och rekommendationer", Centrum för naturvägledning, 17-01-20
<https://www.naturvardsverket.se/upload/miljoarbete-i-samhallet/miljoarbete-i-sverige/regeringsuppdrag/2017/ru-utv-fl-dig-info-bil1-rapp-dig-teknik.pdf.pdf>
2. "Kartlägga och analysera erfarenheter och behov av åtgärder för att leva och verka digitalt i spåren av Covid-19" Myndigheten för digital förvaltning <https://www.digg.se/om-oss/regeringsuppdrag/kartlagga-och-analysera-erfarenheter-och-behov-av-atgarder-for-att-leva-och-verka-digitalt-i-sporen-av-covid-19/>
3. "Svenskarnas digitala liv under pandemin" Internetstiftelsen, 20-12-15
<https://internetstiftelsen.se/nyheter/svenskarnas-digitala-liv-under-pandemin/>
4. Archived: WHO Timeline - COVID-19
<https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19>
5. Arkiv: Februari. Folkhälsomyndigheten 20-02-27
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/februari/>
6. Archived: WHO Timeline - COVID-19
<https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19>
7. Pressmeddelande Visita, 2020-04-07
8. Pressmeddelande Visita, 2020-09-07
9. Nyhetsbrev från Naturturismföretagen (fd Svenska Ekoturismföreningen) 2020-03-21
10. Pressrelease STF, 2020-06-18
11. Pressmeddelande från Kulturrådet 20-04-24
12. Pressmeddelande Sveriges Museer, 20-04-01
13. "Covid-19 påverkar Friluftsförbundets verksamhet" <https://www.friluftsförbundet.se/aktuellt/covid19/>

14. Pressrelease STF, 2020-06-18
15. Nyhetsbrev från Naturturismföretagen (fd Svenska Ekoturismföreningen) 2020-09-16
16. Webbkonferens: Digitalt museimöte, 7-8 september, 2020
<https://www.raa.se/evenemang-och-upplevelser/kalenderhandelser/digitalt-museimote/>
17. Opublicerad rapport skriven av Åse Ahlstrand på uppdrag av SLU Centrum för naturvägledning. November, 2020
18. "Du som är 70 år eller äldre – begränsa dina nära kontakter" Folkhälsomyndigheten, 20-06-12
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/d/du-som-ar-70-ar-eller-aldre/>
19. Förstudie om hembygdsturism som Sveriges hembygdsförbund genomfört med stöd av Tillväxtverket
<https://www.hembygd.se/shf/page/134831>
20. Webbkonferens: Digitalt museimöte, 7-8 september, 2020
<https://www.raa.se/evenemang-och-upplevelser/kalenderhandelser/digitalt-museimote/>
21. Webbkonferens: Digitalt museimöte, 7-8 september, 2020
<https://www.raa.se/evenemang-och-upplevelser/kalenderhandelser/digitalt-museimote/>
22. Webbkonferens: Digitalt museimöte, 7-8 september, 2020
<https://www.raa.se/evenemang-och-upplevelser/kalenderhandelser/digitalt-museimote/>
23. "Vår nya vurm för skog och mark utmanar naturen" 20-12-12 <https://www.gp.se/nyheter/sverige/vår-nya-vurm-för-skog-och-mark-utmanar-naturen-1.38475834>
24. Besöksstatistik, Sveriges museer 20-09-18 <http://www.sverigemuseer.se/pressmeddelanden/2020/09/museerna-trygg-plats-under-pandemin/>
25. Under Riksförbundet Sveriges museers vårmöte, senarelagt till digital konferens hösten 2020, betonades digitalt öppethållande landet runt för att kommunicera ut museers närvaro, snarare än att diskutera användares eventuella behov. Vid webinariet "Interptech", arrangerat 20-05-14 av National Association for Interpretation, kommenterade panelen att få utvärderingar gjorts i alla digitala naturvägledningssatsningar under pandemin.
26. "Virusepidemi, undantagsläge och 'digital publik'" <http://blogg.museiteknik.com/2020/03/31/virusepidemi-undantagslage-och-digital-publik/> 20-03-31
27. Webinarium: "När allt förändras - om att arrangera på den digitala arenan" 20-11-20, <https://vimeo.com/477171001>
28. Webinarium: "När allt förändras - om att arrangera på den digitala arenan" 20-11-20, <https://vimeo.com/477171001>
29. Webinarium: Norsk publikutveckling, RePublik, Centrum för publikutveckling 20-09-02
30. ETOUR: "*Slow adventure: from natural concept to consumer desire*"
<https://www.miun.se/siteassets/forskning/center-och-institut/etour/pdf/slow-adventure--from-natural-concept-to-consumer-desirefinal.pdf>
31. Konferensserien "Digikult", 2013-19, internationella konferensserien "Museums & the Web" 2010-20